

# ЩОДЕННИКОВИЙ ЗАПИС В АСПЕКТІ ДИСКУРСИВНИХ ФОРМ: СУБКУЛЬТУРА АМЕРИКАНСЬКИХ МЕНОНІТІВ

Радзівська Т. В.

*Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України*

У статті розглянуто дискурсивні особливості англomовних щоденників, створених під час Першої світової війни представниками общин менонітів США; висвітлено їхню лексико-синтаксичну специфіку, зумовлену автоадресацією як основним прагматичним фактором текстотворення. Особливу увагу приділено тим дискурсивним формам, які пояснюються культурною та конфесійною орієнтацією авторів.

**Ключові слова:** щоденник, автоадресація, текстотип, дискурсивна форма, субкультура менонітів.

В статье рассмотрены дискурсивные особенности текстов-дневников, создававшихся во время Первой мировой войны представителями общин менонитов США, показана их лексико-синтаксическая специфика, обусловленная автоадресацией как основным прагматическим фактором текстообразования. Основное внимание уделяется тем дискурсивным формам, которые объясняются культурной и конфессиональной ориентацией авторов.

**Ключевые слова:** дневник, автоадресация, текстотип, дискурсивная форма, субкультура менонитов.

The paper presents discourse analysis of diaries of the World War I period written by four members of American Mennonite congregations. The research has proven the fact that autoaddressing is a main factor of textforming which influence lexical and syntactical means of a diary record. A special attention is drawn to discursive forms caused by authors' cultural and confessional orientation.

**Key words:** diary, autoaddressing, texttype, discursive form, Mennonite subculture

Актуальним завданням сучасного мовознавства було і залишається вивчення мовних механізмів у різних площинах мовної діяльності, зокрема в дискурсивних практиках, представлених у соціумі. Однією з них є ведення щоденника, діяльності, яка є традиційною в багатьох культурах.

Основне питання, яке виникає під час мовознавчого аналізу щоденникових записів, є виявлення тих дискурсивних форм, у яких маніфестується мовленнєва діяльність автора при створенні тексту. Зазначимо, що під дискурсивною формою ми розуміємо комплекс лексичних і синтаксичних одиниць, засобів зв'язності, мовленнєвих маркерів, які зумовлюють специфіку тієї дискурсивної практики, яку представляє текст. Особливість вивчення дискурсивних форм стосовно ситуації ведення щоденника полягає в тому, що воно передбачає звернення як до окремого запису, розгляд його як цілісного тексту (або мікротексту), так і до всього корпусу щоденникових записів одного автора для визначення статусу тих чи інших характеристик, а також динаміки текстової діяльності.

Метою дослідження є виявлення культурно зумовлених компонентів тексту щоденника, що імплікуються певними культурними стереотипами, цінностями, уподобаннями, носієм яких виступає автор і які вносять до тексту індивідуальні, специфічні риси. Матеріал дослідження становлять щоденники американців періоду Першої світової війни, які належали до різних общин менонітів і представляли в тогочасному американському суспільстві специфічну субкультуру, що ґрунтувалася на чітко визначених цінностях і стереотипах поведінки. Тексти щоденників були опубліковані американською дослідницею, культурологом та істориком Мелані Мок (Спрингер-Мок) зі збереженням високих видавничих та наукових стандартів, детальними науковими коментарями [5]. Видання зберігає вставні компоненти, наявні в рукописах, випадки

нестандартного вживання графем, пунктуації, оказіональні абревіатури, датування записів, їх розташування на аркуші тощо, воно не містить текстових купюр. Це дозволяє сучасному лінгвісту – досліднику текстів, створити адекватне уявлення про характер використання мовних засобів у цій діяльності та описати їх особливості.

Субкультура менонітів була принесена в американське суспільство з континенту наприкінці XVII ст., перші поселення менонітів у Північній Америці з'явилися в 1683 р. [5, с. 17]. Але її “присутність” в американському суспільстві стала відчутною в період Першої світової війни, оскільки представники цієї субкультури дотримувалися доктрини неспротиву насильству і були пацифістами. Протестантська секта менонітів виникла на початку XVI ст. на території Голландії та північної Німеччини і була названа на честь свого засновника – священика і мандрівного проповідника Менно Симонса. Життя менонітів відзначалося суворим дотриманням общинних норм, до яких належали заборона подавати скарги до суду, участь у військових діях, прийняття військової присяги. У Російській імперії вони проживали на південних територіях, як і колоністи займалися скотарством, землеробством, садівництвом, звільнялися від військової служби. Проте з 1874 р., коли їх, як і інших іноземних колоністів, було позбавлено виняткового права на звільнення від військової служби, почалась їх масова міграція до Америки та Канади [1].

Досліджувані щоденники належать до періоду Першої світової війни і для культуролога М. Мок важливі саме як документи епохи. Вона підкреслює, що “ці щоденникові тексти надають важливий історичний погляд на американський культурний клімат під час Першої світової війни, показуючи скажену військову істерію в країні, істерію, що породжує нетерпимість і, у своєму крайньому вираженні, викликає у відповідь жорстокість” [5, с. 19]. Це чотири окремі щоденники, авторство яких належить представникам різних общин менонітів: Густаву Геддерту (Gustav Gaeddert), Юраю Хостетлеру (Ura Hostetler), Джону Нейфелду (John Neufeld), Конраду Мейеру (Conrad Meyer), що як пацифісти відбували службу в таборах у складі будівельних загонів. (Нижче для паспортизації прикладів подаємо ініціали прізвищ та дату записів). Ці невеликі за обсягом тексти, кожен із яких містить записи кількох місяців або обмеженого часового періоду, дають можливість побачити як типові, так і специфічні ознаки кожного з них. Зупинимось спочатку на тих лексико-синтаксичних особливостях щоденників, які репрезентують цей текстотип і пов'язані з відсутністю в комунікативній ситуації ведення щоденника адресата, тобто з автоадресацією.

Автоадресація як фактор текстотворення зумовлює такі ознаки щоденникового запису, як недотримання певних норм, властивих літературному стандарту, опора на дискурсивні форми, характерні для розмовного та внутрішнього мовлення, певна редукованість, стислість слововираження або, навпаки, деталізованість викладу, багатослів'я. Так, до засобів “спрощеного синтаксису” писемного мовлення, але такого, що відтворює особливості неформального спілкування, належить “усічення суб'єкта”, представлене редукацією займенника першої особи, що можна спостерігати в усіх авторів, наприклад, *“Waiting in suspense for the decision who will go*

*home*” (G. 20.12.1917); “*Brought a letter from my dear wife and some pictures*” (H. 09.06.1918). Загалом у щоденникових записах усіх чотирьох авторів представлені різноманітні скорочення. Це традиційні й оказіональні скорочення слів: *hrs* (*hours*), *morn* (*morning*), *ex* (*exercise*), *wks* (*weeks*) тощо: “*Try next Sat.*” (G. 01.06.1918); “*This morn. sergeants over slept I guess any way we don't have any roll call*” (H. 31.06.1918); “*Had sort of a mental ex. Today*” (H. 04.06.1918); “*Bill & John came over*” (H. 09.06. 1918). Властиве також вживання графічних знаків (особливо &) для оформлення конструкцій з однорідними членами речення “... *so we missed the singing & prayer*” (G. 06.08.1918); “*Greeted there by father, mother sis. & bro. & friends & relatives* (G. 24.10 1917); “*Have no work to do will write & ans. Letters*” (G. 25.10.1917). Неформальний характер ведення записів виявляється і в недотриманні правописних норм, наприклад, нестандартному написанні певних слів, використанні графеми маленької літери (мінускули) після крапки на початку речення, вживанні або невживанні розділових знаків (графем коми, крапки, елементів графічного виділення тощо): “*This morn. they marched every one...*” (H. 05.07.1918).

До типових особливостей, пов'язаних із відтворенням узусу неформального (розмовного) мовлення, належить вживання конструкцій із вільним, нестандартним порядком слів: “*Had my culture taken*” (G. 26.01.1918); “*Got a new boss at Y don't like him so well, he thinks I his nigger*” (H. 01.06.1918). Неформальне мовлення представляють і лексичні елементи *cause* (= because), *kinda*, *thru* та ін., наприклад, “*I felt kinda sick from my vaxination*” (H. 07.06.1918); “... *it eats on them*” (H. 08.06.1918); “*They only gave us physical exercise once a day this week, guess they are getting like us tired and lazy cause they haven't anything to do*” (H. 31.07. 1918).

Синтаксису щоденникових записів властиві також і поліпредикативні конструкції, які вважаються типовими для синтаксису внутрішнього мовлення: “*No mail from home wonder what can be the matter?*” (H. 06.06.1918); “*Had guards along couldn't buy a thing*” (H. 03.07.1918); “*They all negroes removed their hats when the led the victims past*” (H. 05.07.1918); “*Good news creeping in slowly don't know whether or not to believe them*” (G. 23.11.1917).

Лексико-синтаксичні особливості аналізованих щоденників демонструють усі основні характеристики щоденникового текстотипу та відтворюють ознаки як топікального, так і дескриптивного стилів ведення щоденникових записів [4]. Топікальний стиль виявляється в тому, що подія (факт, обставина, випадок) лише позначається в тексті без розгортання “повноцінного” повідомлення про неї. Речення, які репрезентують цей стиль, мають або суто номінативний характер, або редуковану семантико-синтаксичну структуру: 1) “*My mistake*” (G. 29.10.1917); “*Cold day&snow*” (G. 10.12.1917); 2) “*A good night to sleep. A trip to canteen and Y.M.C.A. in a. m. Read Kenilworth. Some interesting parts*” (M. 11.09.1918); “*Martin H. D., Cecil, Hinshaw et al. under guard in last tent. Given bread and water for supper. My first night in new tent. A long interview with Lieut*” (M. 22.08.1918); “*Bible study. The divinity of Christ. The growth in wisdom and stature. Cold night*” (M. 21.09.1918). Аналізованим текстам властиві обидва ці вияви, проте більшою мірою

“скорочені”, “обірвані” синтаксичні побудови. Наприклад, Г. Геддерт, який виконував роботу з облаштування території, майже в кожному записі в період з вересня 1917 р. по січень 1918 р. зазначає: *Hauled garbage*, жодного разу не конкретизуючи опис ситуації.

Водночас слід констатувати, що автори аналізованих текстів більш схильні до дескриптивного стилю ведення щоденника, який характеризується намаганням детально представляти у тексті подію, про яку йдеться. Як правило, схильність до дескриптивного стилю пов'язана з прагненням створювати писемний текст як додатковий спосіб самореалізації, поряд з іншою діяльністю. Найчастіше він актуалізується, коли автор щоденника перебуває поза “своєю” сферою спілкування та, можливо, відчуває “комунікативну самотність”. Дескриптивний стиль виразно репрезентований щоденником Т. Шевченка, який вів записи на засланні, а також іншими авторами (див. щоденники В. Кюхельбекера, О. Толстого та ін.). Дескриптивний стиль передбачає використання повних синтаксичних структур, збереження формальної та семантичної зв'язності викладу, оповідних структур, загалом відтворення форм реалізації адресованого мовлення. З чотирьох текстів названих вище авторів дескриптивний стиль ведення щоденника найбільш виразно представлений записами Дж. Нейфелда. Наприклад, у такому фрагменті детально описано події дня, характер спілкування з іншими в межах службової роботи: *“That same Sunday in the afternoon they called us two boys out and ordered us to cut wood, telling us that we had disobeyed their order, but they would not tell us which order we had disobeyed. We refused to cut wood telling them that as it was Sunday we could not do any other work than was necessary such as kitchen work etc. They took us up to an officers tent but as the officer was not there they left us go back to our tents”* (N. 26.06.1918).

Поряд з текстотиповими ознаками в аналізованих щоденниках можна побачити і значну частину лексико-синтаксичних засобів, дискурсивних форм, походження яких слід пов'язувати з належністю авторів до менонітської общини, що передбачає дотримання необхідних норм поведінки, внутрішньокультурних стереотипів, специфічну “корпоративну солідарність”, а також вияви, зумовлені конфесійною належністю та віровченням. М. Мок як історик і культуролог відзначає наявність зв'язку між культурною специфікою менонітів та їх текстами: “Важливість ролі общини та віри в Бога так само, як і глибина переконань в ідеї неспротиву насиллю, стала підтекстом, якщо не текстом, написаного кожним; їх уведення у світ, який вони мало розуміли і який мало розумів їх, надав інформацію про те, що вони створили. Нарешті, щоденники в цьому виданні демонструють глибину почуття відірваності та відстороненості від їх етнічних спільнот і спільнот, у яких вони вимушені жити, спільнот, які піддають їх критиці за відсутність підтримки військового ентузіазму в країні” [5, с. 19–20]. Центральним у доктрині менонітів є положення про мирний спротив насиллю (або неспротив насиллю), що сформувало їх життєву позицію, яка визначала не лише “генеральну лінію” поведінки, а й психоментальні стани, характер реагування на події соціального та приватного життя, ставлення до оточуючого світу, людей, речей. Тому постає питання, як і в яких конкретних формах виявляються особливості мовної поведінки авторів

щоденників, пов'язані з їх конфесійною приналежністю. Видається, що вони зумовлені не лише їх опозитивним статусом до основної частини американського суспільства, а й багатьма іншими чинниками, зокрема критеріями (звичайно, такими, що ніколи не експлікуються) для виділення автором комунікативно релевантної події, тобто події, “вартої” запису в щоденнику. Саме вони можуть слугувати орієнтиром у визначенні певних особливостей мовної поведінки, яка об'єднує чотирьох авторів та відрізняє їх тексти від щоденників інших.

Безумовно, однією з найбільш виразних складників їх записів є дискурсивні форми, найчастіше окремі речення чи їх частини, зміст та функція яких пов'язана з тим, що можна назвати активною конфесійною компетенцією. Це виражено в активному використанні мовленнєвих форм, які репрезентують сприйняття та коментар подій крізь призму сакрального діалогу. Звідси опис зовнішніх подій (соціальних, природних), а також внутрішніх, особистих подій, емоційних станів та їх інтерпретація у площині сакрального діалогу та ролі Бога у формуванні певної ситуації: *“God is sending us such a pleasant eve”* (Н. 01.06.1918); *“May God help us make better use of our time”* (Н. 15.08.1918). Найчастіше цей аспект поведінки авторів втілюється у коротких реченнях або їх частинах: *“Let the future in God's hand”* (М. 23.08.1918); *“Trust God for the future”* (М. 23.08.1918); *“Thank God for them”* (Н. 20.07.1918).

Іноді вони набувають вигляду розгорнутого висловлення: *“Took eyes off right away. Perhaps they had repented of their sins and went home to Jesus. That is my prayer”* (Н. 05.07.1918); *“... God has a work for me to do. behold the fields they are ready for harvest and the laborers are few. Fit we few, ready creatures to do thy bidding here and we be able to carry thy message of love to a few hungry souls before it is to late”* (Н. 07.07.1918, відтворено авторську орфографію). Загалом цей аспект найбільше представлено у щоденнику Хостетлера, проте такі дискурсивні форми існують у всіх чотирьох аналізованих текстах. Слід зазначити, що їх включення до записів цілком закономірне з огляду на подібність ситуації ведення щоденника і ситуації молитви [3] – як суто інтимних, приватних комунікативних ситуацій. Дискурсивні форми зазначеного типу не є властивими щоденникам інших авторів, наприклад, щоденникам письменників, художників, суспільних діячів, “простих людей” [2; 4]. Дискурсивні форми, лексичний репертуар яких спирається на концепти *God, prayer, soul, hell, belief, serve, bless*, виступають у текстах щоденників важливим інструментом для інтерпретації побаченого, вироблення свого розуміння ситуації та ставлення до неї, відображення певних міркувань, роздумів тощо: *“If man's soul is gift of God or a part of God, does God suffer in hell?”* (М. 12.09.1918); *“This morn some civilian Anti Crist was here and talked to us something awful. May God show him the light before it is to late. He left off talking awful sudden and left after he had talked a long while. Claimed to be a minister of the gospel?”* (Н. 23.07.1918). Попри дещо клішований характер деяких формул ці фрагменти засвідчують напружений ментальний процес сприйняття та осмислення події, певні інтелектуальні та духовні зусилля авторів тексту, їх зв'язок зі сферою духовного. На сторінках щоденника також з'являються зразки адресованого мовлення

(листи конкретним особам). Так, Г. Геддерт включає до складу свого щоденника зразки листів, які містять пояснення його позиції щодо відмови носити необхідну уніформу під час служби і де він пише: *“Dear Sir: In reply to your request I present my reasons for objecting to wear the regulation uniform which read as follows: Sec. Of War Baker, has from the very beginning of the war respected men of religious convictions and principles and not asked them to do anything which would violate their conscience. Therefore I have been required to wear the uniform. Since I cannot conscientiously accept any military service, I likewise cannot wear the regulation uniform...”* (G. 28.06.1918).

Дотичність до конфесійних цінностей виявляється у вживанні великої літери на позначення понять, які є важливими цінностями для суб'єктів мовлення або асоціюються з ними. Найчастіше це слова *Peace, Doctrine of Nonresistence, Home, NonCombatants*: *“Rev. Mr Krehbiel spoke in our mess room preaching the Doctrine of Nonresistence to us boys in the presence of Colonel Kilborne ...”* (G. 04.11.1917); *“There are about 175 C.O.s. with the few NonCombatants”* (H. 28.06.1918). Це також позначення певних складників, важливих для життєвої ситуації автора щоденника, наприклад, *Home, Hospital, Automobile, Diphtherie, Epoch*: *“An interesting Epoch making event happened here today”* (G. 04.11.1917). Так, коли один з авторів потрапив до лікарні з підозрою на дифтерію, в його записах з'являються позначення хвороби з великої літери, а також госпіталю – ключових компонентів життєвої ситуації автора, що набувають для нього символічного значення: *“Doctor was called and said I had Diphtheria and I was sent to Base Hospital Sec. 2 ward 46”* (G. 24.01.1918). Г. Геддерт, який виконував роботу прибиральника, робить про це запис щодня, іноді з використанням капіталізації, наприклад, *Hauled Garbage* (H. 18.10.1917), що, очевидно, свідчить про певну символічність цієї діяльності і, відповідно, семіотичне навантаження лексеми, що й виражається у прийомах використання графеми великої літери.

Варто зазначити таку рису мовної поведінки авторів, як оптимістичне ставлення до буття, подій, оточуючого світу, увага до людей, і це в контексті несприятливої життєвої ситуації – знаходження у військових таборах, де автори щоденників відчували себе чужими: *“A good night to sleep”* (M. 08.09.1918); *“The experience of marching through Kansas City Handcuffed was new to us but we considered it mostly from the amusing side of it”* (N. 24.07.1917 – 25.01.1918). 1) *“All of these services were very helpful to me and also I think to everyone”*; 2) *“The work was not hard and such as I like pretty good”* (N. 24.07.1917–25.01.1918). Так, автори в численних записах не оминають фіксації свого гарного і приємного настрою, чогось позитивного: *“Enjoyed it very much”* (H. 22.08.1918); *“Enjoyed first days work”* (G. 10.09.1917); *“Enjoyed the time very much”* (G. 21.10.1917); *“Made me feel good but also felt for the others who may not go home”* (G. 14.12.1917). Про увагу до людей, емоційну позитивність свідчать численні записи про приємне спілкування з іншими.

Значне місце у всіх чотирьох щоденниках займають записи, пов'язані з членами родин. Вони фіксують завжди в “теплих тонах” інформацію про зустрічі або листування з ними, думки і спогади про рідних, турботу про них: *“I am thinking of home friends and folks whom I love so dearly*

*and yet I may not be with them*" (G. 21.10.1917); *"Received a letter from Della today stating that her mumps are worse again. Sure hurts me to know that. Could not help but write her a rebuking letter, I love her and know she will respect me for it. My dear darling. May God bless her"* (H. 18.07.1918). У щоденниках можна знайти записи про спілкування з малознайомими, "випадковими" людьми, що засвідчують позитивне ставлення до них автора, який фіксує у своєму записі епізодичну комунікативну подію як таку, що заслуговує уваги та відзначення в тексті: *"Hauled garbage. Said good-by to Merle Vilven our truck driver who left for camp in Texas..."* (G. 23.10.1917). В аналізованих текстах відсутні записи з негативною інформацією про близьких, їх критика, а також самокритика, хоча трапляються записи про власний сум або пригнічений стан: *"Am feeling rather blue and discouraged"* (H. 02.08.1918). Емоційна домінанта "душевного позитивізму" відображена у відповідних дискурсивних формах у текстах щоденників, що безпосередньо пов'язана зі світосприйняттям авторів як носіїв культурної традиції менонітів.

Не можна оминати ті дискурсивні форми, які розкривають усвідомлене позиціонування авторів щоденників як індивідів, належних до чітко окресленої субкультури, основоположні засади якої суперечать ключовим складникам соціального життя періоду Першої світової війни, тим більше, що автори записів є пацифістами, що опинилися в мілітаристському середовищі. Це дискурсивні форми, де актуалізується опозиція, яку прийнято позначати як "свій – чужий" (варіанти "я – вони", "ми – вони", "я – він"), її втілено у висловленнях із займенником *they*, що має з формального погляду досить невизначену сферу референції, оскільки в самому тексті референт *they* ніяк інакше не позначається. Але з загального контексту описуваної ситуації можна зробити висновок, що йдеться або про керівників табору, які віддають певні накази, або про інших призовників, членів військових підрозділів: *"Praise God they can't stop us from praying ..."* (H. 05.07.1918); *"They also took us out where the soldiers come together to learn some patriotic songs"* (H. 10.07.1918). У будь-якому разі *they* – це ті, хто існують поза субкультурою менонітів і не поділяють їх переконання. Ця опозиція представлена у чотирьох авторів неоднаково і спорадично, оскільки неоднаковими були їх життєві ситуації; більш виразно виявляється у щоденниках Ю. Хостетлера та Дж. Нейфелда. Так, останній приділяє чимало уваги темі стосунків між призовниками та військовим керівництвом табору різного рангу, а також колізіям, що виникають унаслідок різниці культурних настанов та принципів: *"They gave us to understand that we could expect the same thing and that that was the only way they would send us to the stockade"* (N. 26.06.1918); *"We refused to cut wood telling them that..."* (N. 26.06.1918). Іноді опозитивна сторона отримує інші номінації, які зберігають семантику невизначеності: *'one of the officers', 'one of these'*.

Парадоксальним є те, що висловлення цього типу не є численними у щоденниках, хоча можна було б припустити, що саме вони, з огляду на конфесійну належність авторів та "ідеологію неспротиву", будуть типовими для всіх щоденникових записів та широко в них представлені.

Натомість ознайомлення з усіма текстами показує, що і в ситуації ведення щоденника чотири автори залишалися пацифістами і не “впускали” в свою інтимну сферу, своє внутрішнє мовлення опозицію “свій – чужий”, навіть у тому життєвому контексті, в якому опинилися. Тому і не набули поширення в аналізованих текстах відповідні дискурсивні форми, лексико-синтаксичні засоби яких залишилися в “зародковому стані”.

Таким чином, культурно-конфесійний складник мовної діяльності, що втілюється у щоденникових записах, накладаючись на інші складники, передовсім автокомунікативний, та, перетинаючись із ним, утворює конгломерат чинників, які можуть як актуалізувати, так і блокувати використання певних дискурсивних форм.

До перспектив аналізу текстів, що представляють приватну комунікацію, належить їх розгляд у порівняльно-зіставному аспекті, який є особливо важливим для виявлення впливу культурологічного фактора на формування дискурсивних форм текстового твору.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманенко С. В. Імміграція в Канаду і США менонітів Півдня України в 70-ті роки ХІХ ст. : автореф. дис. .... канд. іст. наук. : спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / С. В. Атаманенко. – Дніпропетровськ, 2002. – 19 с.
2. Михеев М. Ю. Дневник как эго-текст (Россия, ХІХ – ХХ) / Михаил Юрьевич Михеев. – М. : Водолей Publishers, 2007. – 264 с.
3. Прохватилова О. А. Православная молитва как один из ядерных жанров религиозного стиля / О. А. Прохватилова // Стил. – Београд. – 2007. – № 6. – С. 153–166.
4. Радзиевская Т. В. Некоторые наблюдения над функционально-семантическими и стилистическими особенностями дневников / Т. В. Радзиевская // Стил. – Београд. – 2004. – №3. – С. 221–233.
5. Mock M. S. Writing Peace : the Unheard Voices of Great War Mennonite Objectors / Melanie Springer Mock – Telford : Pandora Press, 2002. – 346 p.

*Дата надходження до редакції  
02.12.2010*